

GÁBOR ÉVA

Polányi professzor gondolatai az 1956-os forradalomról

Polányi Mihály (1891 – 1976) „*The Message of the Hungarian Revolution*” című tanulmánya a *Mind* folyóirat 1961 októberi számában jelent meg a magyar forradalom ötödik évfordulóján. Nem ez volt az első alkalom, hogy Polányi Mihály kifejezte véleményét az 1956-os forradalommal kapcsolatban. Ismeretes, hogy elsők között emelte fel szavát Bibó István, Gimes Miklós és más ártatlanul elítéltek bebörtönzése ellen, követelve szabadonbocsátásukat. Polányinak korábban sem voltak illuzói a tekintetben, hogyha egyszer Magyarországon kitörne egy forradalom, azt a kommunista rezsim a szovjetek segítségével kiméretlenül leverné...

Polányinak széleskörű ismeretei voltak a 30-as évek Szovjetúniójáról. A 20-as évek közepétől több ízben is ellátogatott a Szovjetunióba és saját szemével győződött meg arról, hogyan működik a szovjet gazdaság „*mi mozgatja a koncepciók perek ördögi gépezetét, miért és hogyan tűnnek el ártatlan emberek és hogyan manipulálják és vezetik félre a tömegeket.*”

Amikor arról értesült, hogy nővérének, Laurának a leányát, Eva Zeiselt, az akkor már világszerte ismert formatervezőt letartóztatták és a hirhedt Ljubljanka börtönbe zárták, még inkább megértette, hogy a szovjet rendszer nem ismer kíméletet, nemcsak saját állampolgárait veti börtönbe, hanem azokat is, akik külföldről önként siettek a szovjet gazdaság, kultúra és művészet megsegítésére. Amikor pár évvel később elolvasta Arthur Koestler „*Sötétség délben*” című könyvét, amelyben modellként szerepelt Eva Zeisel, még inkább rádöbrent arra, hogy nehéz küzdelem vár azokra, akik harcot indítanak a szovjet totalitárius rendszer ellen. A 40-es évek végétől aggodalommal figyelte, hogyan torzul el az ígéretesnek induló magyar demokrácia, hogyan korlátozzák az emberek személyes szabadságát. Az 1961-ban megjelent „*The Message of the Hungarian Revolution*” – A magyar forradalom üzenete című tanulmány bevezetőjében felvázolta a magyar forradalom előzményeit.

A Szovjetúnió Kommunista Pártjának XX. kongresszusát követően, a magyar értelmiségiek egy csoportja 1956 júniusában létrehozta a Petőfi Kört. Ebben a kommunisták, a hatalom egykori kegyeltjei, a korábban legelkötelezettebb sztálinisták jelentették ki ország-világ előtt, hogy ki kell végre mondani a teljes igazságot, követelni kell a sajtószabadságot, az ártatlanul letartóztatottak szabadonbocsátását, a törvényesség helyreállítását.

A Petőfi Kör tagjai követelték, hogy a hamis vádakra épülő Rajk-pert nyilvánosan ítéljék el, a felelősöket büntessék meg. Polányi felhívta a figyelmet arra, hogy az 50-es évek közepétől az Európában kibontakozó változásoknak több szakasza volt. Az első szakaszban megkezdődött a nyugati értelmiségiek elfordulása a korábban vakon imádott „*bukott istentől*” (értsd: a Szovjetuniótól). Számos nyugati értelmiséginek az 1937/38-ban koholt vádak alapján indított koncepciók perek nyitották fel a szemét. Másokat az 1939-ben megkötött Molotov – Ribbentrop paktum ábrándított ki. Megkezdődött az egyes értelmiségi csoportok nyílt szembefordulása a Szovjetúnióval, ami persze közel sem jelentette azt, hogy ne lettek volna szép számmal olyan értelmiségiek, akik továbbra is szemet hunytak a Szovjetunióban uralkodó törvénytelen ségek felett.

Bizonyos döntő változás ment végbe magában a Szovjetúnióban is Sztálin halálát követően. A nemzetközi tiltakozások hatására kénytelenek voltak szabadon bocsátani azt a 13 orvost, akiket hamis tanúvallomások

alapján a pártvezetők elleni merénylet hamis vádjával ítélték halálra. A súlyos jogsértés lelepleződése nyilvánvalóvá tette, hogy milyen törvénytelenégekre képes a szovjet jogrend. A következő állomás a magyar értelmiségiek lázadása volt. A lázadást a már említett Petőfi Kör tagjai indították el. Polányi a később ártatlanul kivégzett Gímes Miklós szavait idézi tanulmányában annak bizonyítására, hogy milyen mélyen hatott a manipuláció az egyes kommunisták gondolkodására... *„Lassanként elhittük - emlékezett vissza Gímes -, hogy kétféle igazság létezik, egyfelől a párt igazsága, másfelől a nép igazsága, s hogy a két igazság gyökereken eltérhet egymástól, hogy a párt igazsága fontosabb lehet, mint a tárgyi igazság, mint a tényeken alapuló igazság, ..valamint hogy a pillanatnyilag érvényes politikai igazság és a hasznosság fedhetik egymást. Ez a szemlélet - ismerte el Gímes – megmérgezte egész közéletünket, behatolt gondolkodásunk legelrejtettebb zugába, elhomályosította látásunkat, megbénította kritikai érzéseinket, alkalmatlanná tett bennünket a valóság észlelésére.”* Polányi idézi Arthur Koestlert is, aki az említett jelenséget így összegezte: *„Pártbeli neveltetés olyan hatásosan működő ütésgátlókkal és rugalmas elhárító rendszerekkel szerelte fel gondolkodásomat, hogy minden látott és hallott dolgot automatikusan egy már kész mintához igazította.”*

A sztálinizmus – vonja le mindebből Polányi a következtetést - az a fajta zárt eszmerendszer, amely minden lehetséges tényt a saját terminusaiban ír le és interpretál. Tudvalevő – írja Polányi – hogy az ember egész személyiségét meghatározza a mindent átfogó világszemlélete. E szemléletmód legcsekélyebb bírálata is indulatos elutasítást vált ki képviselőjéből. Az egyes ember egzisztenciális biztonságát ért támadásnak érzi világszemléletének akár csak a legcsekélyebb megkérdőjelezését is. Az emberek úgy érzik, feltétlenül szükségük van biztonságra, mert különben nem tudják megőrizni személyiségük integritását.

Számos kommunista vallott arról – fűzi tovább gondolatmenetét Polányi - , hogy azért ragaszkodott mereven a marxizmus dogmáihoz, mert félt attól, hogy e dogmák nélkül elsüllyed egy cél és értelem nélküli világban. Polányi Mihály szerint ez a meggyőződés olyan mélyen gyökerezett a kommunista emberek tudatában, hogy semmi sem zökkentette ki őket abbéli meggyőződésükből, hogy a világot csakis ők látják helyesen. Bármily abszurdnak is tűnik számunkra - írja Polányi - számos példa volt arra, hogy a koholt vád alapján ártatlanul elítélt még kivégzése előtt is éltette a pártot, abban a meggyőződésben, hogy halálával is a párt ügyét szolgálja, azaz ártatlanul cinkosságot vállalt elítélőjével. Polányi tanulmánya végén elmarasztalja a nyugati értelmiséget, hogy nem nyújtott segédkezet a keleteurópai kommunista értelmiségnek abban, hogy fel tudjanak szabadulni az őket gúzsba kötő gondolkodás alól.

Polányi tanulmányát Márai Sándornak a Forradalom üzenete című könyve egyik mondatával zárja: *„A nyugati értelmiség számára nem lehet közömbös, mi történik a vasfüggöny mögött. A nyugati világ soha nem mondhat le olyan nemzedékekkel való együttműködésről, amely nemzedékek származás, kultúra, alkati reflexek szerint a Nyugathoz tartoznak, akkor is, ha egy erőszakos keleti hatalom megkísérelte a Nyugat szellemi szorításából kiszakítani őket.”*